

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ebru Sanatı: Mâliye Nezâreti Masârifât Defterlerinden Örnekler*

Marbling Art in Ottoman Archive Documents: Examples from the Expenditure Books of the Ministry of Finance

Narin ALİKILIÇ¹

Bağımsız araştırmacı, Erzurum, Türkiye
Independent researcher, Erzurum, Türkiye

Dündar ALİKILIÇ²

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve
Belge Yönetimi Bölümü, Erzurum, Türkiye
Atatürk University Faculty of Letters
Department of Information and Records
Management, Erzurum, Türkiye

*Bu makale, Narin Alikiliç'in 2025 yılında
Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde
hazırladığı yüksek lisans tezinden
oluşturulmuştur.

This article was created from Narin
Alikiliç's master's thesis prepared at Hacı
Bayram Veli University in 2025.

Geliş Tarihi/Received 29.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted 14.06.2025
Yayın Tarihi/Publication 30.06.2025
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Narin ALİKILIÇ

E-mail: balnarin9@gmail.com

Cite this article: Alikiliç, N., & Alikiliç, D.
(2025). Marbling art in Ottoman archive
documents: Examples from the
expenditure books of the Ministry of
Finance. *Education and Technology in
Information Science*, 3(1), 1-16.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0 International License.

Öz

Arşivcilik çeşitli bileşenleri olan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Ülkemizde ve birçok yabancı ülkede üstlendiği rol, ait olduğu toplumun hafızasını canlı tutmadır. Dolayısıyla geçmiş hakkında en güvenilir bilgi, belgesel kanıtların erişilebilirliği ve toplumun bunlardan yararlanmasında sağlanır. Arşivlerin; milletlerin, idari, hukuki, ictimai, siyasi ve kültür hayatlarındaki yeri ve önemi asla inkâr edilemez. Bir devletin ve milletin siyasi ve ictimai tarihine ilişkin temel kaynaklar arşivlerde saklıdır. Arşiv ve güzel sanatlar arasındaki ilişki ise çok yönlü ve giderek önem kazanan bir alandır. Bu ilişki arşivsel dokümanların teferruatlı incelenmesiyle daha da etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu vesile ile arşivlerden çıkan defter ve belgelerin incelenmesiyle bu kültürel mirasımızın zenginliği ortaya çıkacaktır. Bu araştırmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mâliye Nezâreti Masârifât Defterleri cildinde yer alan yetmiş adet ebru örneği incelenmiştir. İnceleme altına alınan eserler adı, tarihi, fon kodu, bulunduğu yer, bugünkü durumu, boyutları, çeşidi, renk ve kompozisyon özellikleri bakımından incelenmiştir. Elde edilen veriler eser inceleme formlarına işlenerek katalog oluşturulmuştur. Üzerinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış etiket olan ebru örneklerinin okumaları yapıp bilgi formuna kaydedilmiştir. İncelenen ebrularda herhangi bir usta ismi veya tarih ile karşılaşılmamıştır. Tarih boyunca ebrulu kâğıda imza atma geleneği olmadığından, ebruların hangi tarihten itibaren yapıldığı bilinmemektedir. Ebrulara ait bulgular istatistiksel olarak analiz edilip çizelgelerle yorumlanmıştır. Araştırma konusu olan masârifât defterlerindeki ebrular XIX. yüzyıla tarihlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Ebru, Defter, Güzel sanatlar, Maliye

ABSTRACT

Archiving is an interdisciplinary field with various components. In both Turkey and many other countries, archives play a vital role in preserving the collective memory of society. The most reliable information about the past is obtained through the accessibility of documentary evidence and public engagement with archival resources. Archives are indispensable in understanding a nation's administrative, legal, social, political, and cultural history. The relationship between archives and fine arts is a multifaceted and increasingly significant area. This connection becomes more effective through the detailed examination of archival documents. In this context, the richness of our cultural heritage emerges through the study of archival records and manuscripts. This research analyzes seventy marbling samples found in the volume of Masarifat Registers from the Ottoman Archive of the Directorate of State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey. Each sample was examined based on its title, date, location, current condition, dimensions, type, colors, and compositional features. The data were compiled into catalog forms. Samples with Ottoman Turkish labels were transcribed and recorded. No artist name or date was found on the papers, as it was not a tradition to sign marbled works. Thus, the exact production date of each piece remains unknown. The findings were statistically analyzed and interpreted through charts. However, based on the archival context, these marbled papers are dated to the 19th century.

Keywords: Archive, Marbling, Notebook, Fine arts, Finance

Giriş

Millet olma bilincine sahip her toplumun ortaya koyduğu değerler birikimi olan sanat, farklı şekillerde ifade edilmiştir. Sanat; insanların, gördükleri, duydukları, hissettikleri ve tasavvur ettikleri güzellikleri, insanda estetik bir heyecan uyandıracak şekilde ifade etmesidir (Çam, 1997, s. 2). Geçmişle günümüz arasında köprü kuran en önemli faktörlerden biri de sanattır. Kùltürler arası farklılıkları, değişimleri ve etkileşimleri gözlemlene açısından büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte geçmişten günümüze kadar olan gelişmelere tanıklık ederek topluma fayda sağlar. Sanat, tarih boyunca milletlerin biriktirdiği toplumsal değerleri, birikimleri ortaya koyar. Bu nedenle yapılan araştırmalarda kültürel varlıkların içinde yer alan sanat unsurlarının tarihlendirilmeleri son derece önemlidir (Serin, 2008, s. 3). Türk milletinin sosyal, kültürel ve günlük yaşamında belirleyici bir unsur olan sanat, insanların bir arada hareket etmesini sağlayan örf, adet, gelenek, görenek ve kültürel yapı ile bir bütün oluşturur. Bu gerçeklikle toplumun yapısına özgü bir üslûpla, geçmişle gelecek kuşaklar arasında kültür bütünlüğü sağlayacak olan yine sanat olacaktır (Üçer ve Üçer, 2020, s. 23; Birol, 2010, s. 15).

Türk sanat tarihinin köklü geçmişi İslâmiyet öncesi dönemlere ve Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'ya dayanır. Bu sebeple ülkemiz, dünyanın merkezini oluşturan tüm düşünce bilimlerinin ve inanç sistemlerinin zuhur ettiği göz kamaştırıcı bir coğrafyanın parçası olmuştur. Türk sanatı, İslâm medeniyetini etkilemiş, eğitim, mimarî, sanat gibi birçok disiplin açısından bu medeniyetin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2010, ss. 81-85).

İslâm, Batı ve Doğu toplumlarını yalnız sanat alanında değil her yönden etkileyen bir olgu olmuştur. Dolayısı ile İslâm medeniyetinin günümüz dünyasının şekillenmesinde çok önemli bir rolü vardır (Özkeçeci, 2006, s. X). İslâm sanatı ise VI. yüzyıldan çağımıza kadar Müslüman toplumlar tarafından meydana getirilen sanat eserlerinin tümünü ifade etmektedir. İslâm sanatının alt dallarını farklı Müslüman toplulukları oluşturmuştur. Bu dalların en büyüklerinden birisi de kuşkusuz Türk-İslâm sanatıdır (Gülgen, 2016, s. 7). İslâm dünyasındaki devletlerden pek çoğu Türkler tarafından kurulmuş ve onuncu yüzyıldan itibaren Türkler, İslâm âleminde hâkim bir unsur oluşturmuştur. Bununla beraber farklı ülkelerden gelen birçok sanatın, hiç şüphesiz Türk sanatının gelişmesinde tesiri vardır (Aslanapa, 1989, s. VII).

Büyük ve köklü bir devlet geleneği olan Osmanlı Devleti teşkilatı ve uygulamaları tarih boyunca gelen Türk devlet kültürünün bir devamı şeklinde gelişmiş ve şekillenmiştir

(Alıkcı, 2003, s. 25). Osmanlı Devleti'nin bütün müesseseleriyle yapıldığı XVI. yüzyılda ise kültür ve sanat en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Osmanlı padişahlarının sanatkâr olmaları, ilim ve sanat alanında yapılan faaliyetleri büyük ölçüde etkilemiştir (Bektaşoğlu, 2009, s. 19).

Türk-İslâm geleneğinin önemli bir dalı olan kitap süsleme sanatları, nakkaşhânelerde bezenip kitap haline getirilen yazmalar için kullanılan çeşitli uzmanlık dallarını içerir. Hüsn-i hat, tezhip, cilt, ebru ve bazı metinlerin aralarında, konuyu resmetmek maksadıyla yapılan minyatürler kitap sanatları kategorisine girmektedir (Birol, 2009, s. 489). Üç kıtada hüküm süren Osmanlı Devleti'nin gücü, egemenliği ve zenginliği, sanatında da kendini göstermiş ve diğer sanat kollarında olduğu gibi kitap sanatlarında da yüzyıllara örnek teşkil edecek bir dereceye ulaşarak, hayranlık uyandıran müstesna sanat eserlerini zamanımıza bırakmıştır (Derman, 2009, s. 343).

Kur'an-ı Kerim ile önem kazanmış olan İslâm harflerini Türkler, son derece geliştirip, mükemmel örnekler vermişlerdir. Nakkaşlar, hüsn-i hat'tı en güzel motiflerle çevrelemiş, müzehhipler de altınlayıp süslemiştir. Böylece hat sanatını süsleyen sanat dallarının başında tezhip, kalem işi, cilt ve ebru gelmiştir (Yazan, 1986, s. 41).

Ebru sanatı yakın zamana gelinceye kadar hat ve cilt sanatımızın bir yan unsuru olarak var olmuştur. Hattatlar "hafif ebru" diye adlandırılan üzerine yazı yazmak amacıyla yapılmış ebruları kullanmış, ayrıca iç ve dış pervaz olarak da ebruyu kullanmışlardır. Mücellitler, ciltlerin yan kâğıdında (Özçimi, 2012, s. 98) ve cilt bezi (Babaoğlu, 2017, s. 22) olarak bu sanattan faydalanmalarının yanı sıra ferman muhafazası olan ve kubur diye adlandırılan kutuların süslenmesinde de ebrulu kâğıtlar kullanmışlardır (Mandıracı, 1994, s. 296). Bununla beraber kütüphane koleksiyonlarındaki kitap mahfazalarının büyük bölümünün ebrulu olduğu görülmektedir (Özen, 1998, s. 30). Ebrunun kullanım alanı genişledikçe bağımsız bir sanat olarak kabul görmeye başlamıştır (Uyar, 1992, s. 26).

Günümüzde ebru; kâğıttan taşarak kumaş, ahşap, deri, seramik, çini, duvar kâğıdı, cam gibi emici ve tutucu objeler üzerine yapılıp yaşatılmaktadır (Dağlı, 2016, s. 82). Unesco tarafından 2014 yılında ebru sanatının, somut olmayan kültürel miras listesinde koruma altına alınan ilk Türk sanatı olarak dünyanın ortak mirası olarak kabul edilmesi, ebru sanatı üzerine olan farkındalığı ve ilgiyi fazlasıyla artırmıştır (Can, 2022, s. 4).

Ebru Sanatı

Türk kâğıt süsleme sanatlarından biri olan ebrunun kelime anlamı Kâmus-ı Türkî'de, Çağatay Türkçesi'nde (ebre) hâre gibi dalgali, damarlı kumaş olarak ifade edilmiştir (Şemseddin Sami, 2011, s. 59). Kelimenin diğer bir

anlamı ise Farsça bulutumsu, bulut gibi (ebrî) ve yine Farsça su yüzü (âb-rû) kelimelerinden gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Batı'da mermer üstündeki damarları andıran şekillerden dolayı ebru kâğıdına mermer kâğıdı (marbled paper, marmor papier, papier marbre) denilmiştir. Arap âlemi ise mermer kâğıdı yerine varaku'l-mucezza (damarlı kâğıt) ismini kullanmıştır (Derman, 1977, s. 8).

Arseven (1973, s. 283)'in, kitapla cilt arasına yapıştırılan renkli veya çiçekli kâğıt olarak tanımladığı ebru, fiziksel ve kimyasal durumların rol oynadığı bir değerler bütünüdür (Tanarslan, 1994, s. 58). Babaoğlu (2017, s. 22) ebru sanatını suda erimeyen, güneşten etkilenmeyen, kâğıda zarar veren maddeler ihtiva etmeyen ve içine sığır ödü eklenen toprak boyaların, yaşlı atın kuyruk kıllarının gül dalına sarılmasıyla yapılan fırçalar yardımıyla, kıvamı arttırılmış bir sıvı üzerine serpilmesi ya da iğne yardımıyla damlatılması ve şekillendirilmesi ile oluşan desenin, kâğıda alınması usuluyla gerçekleştirilen bir kâğıt bezeme sanatı olarak ifade etmiştir. Toktaş ve Akbaş (2021, s. 352) ebruyu; kitre veya benzeri kıvam arttırıcılarla yoğunlaştırılmış su üzerine öd eklenerek sulandırılmış toprak boyaların, at kılından ve gül dalından yapılmış fırçalarla su yüzeyine serpilmesi çeşidine göre biz ya da tarak kullanılarak şekil verilmesi ve kâğıda alınmasıyla oluşturulan geleneksel kitap sanatı olarak tanımlamıştır. Dere (2011, s. 15)'ye göre ebru; kıvamı arttırılmış su üzerine, gül dalı ve at kılından yapılmış fırçalar ile öd ilave edilerek ayarlanmış, suda erimeyen boyaların yüzeye serpilerek kâğıda alınmasıyla meydana gelen bezeme sanatıdır. Arıtan (1999, s. 441) ise ebruyu; kitre veya benzeri maddelerle yoğunluğu artırılmış su üzerine özel fırçalar yardımıyla boyaların serpilip, su üzerinde meydana gelen desenlerin kâğıda alınmasıyla oluşan bir sanat eseri olarak ifade etmiştir.

Kitap sanatlarımızdan olan ebru, Osmanlı sanat anlayışında olduğu gibi usta-çırak ilişkisi ile gerçekleşir ve bu usul her ikisi de Hakk'a yürüyene kadar devam eder. Geleneksel sanat adabının olmazsa olmazı ustaya tam teslim olmaktır (Babaoğlu, 2017, ss. 81-100). Ebru eğitimi, edep, güzel ahlâk, alçak gönüllülük ve terbiye gibi erdemlerin de öğretildiği ve gerçekleştirildiği çok yönlü bir eğitimidir. Okumak ve anlatmak ile hakkıyla öğrenilemeyeceğini, bir ustanın rahle-i tedrisinden geçmekle mümkün olacağını gösterir (Dere, 2011, s. 10).

Ebru, cilt ve hat sanatlarımızla gelişen ve buralarda kullanım yeri bulan bir sanattır. Türk ebrucusu, yüzyıllar boyu hattatlar için hatip ebrusu, koltuk ebrusu, kumlu ebru ve battal ebru, ciltçiler için de yan kâğıdı üretmiştir. Bu nedenle bir ebrucunun gelenek çizgisinde ebru yapıp yapmadığını anlamak için hattat ve mücellitlerin o ebrucunun yaptığı ebruları kendi işlerinde kullanıp kullanmadığına bakmak gereklidir (Özçimi, 2012, s. 102).

Ebru Sanatının Tarihi Gelişimi

Eski tarihli kitapların cilt kapaklarının içlerinde yan kâğıdı olarak kullanılan ebrunun, cildin kitabın yazım tarihinden daha sonraki bir tarihte onarım sırasında yapıştırılmış olabileme ihtimali nedeniyle, bununla beraber ebru tarihi boyunca ebrulu kâğıt üzerine imza atma geleneği olmadığından ebruların hangi tarihten itibaren yapıldığını söylemek neredeyse imkansızdır (Özçimi, 2012, s. 99). "Hafif ebru" diye adlandırılan üzerine yazı yazmak için soluk renklerin tercih edildiği ebrulu kâğıtlarda rastlanacak tarihler bu bakımından mühimdir (Derman, 1977, s. 7).

Ebrunun kaynağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmış; VIII. yüzyılda Çin'de, XI. yüzyılda Japonya'da, XV. yüzyılda Türkistan'da, XV.-XVI. yüzyılda İran'da ve XVI. yüzyılda Hindistan'da farklı isim ve tekniklerle ilk defa uygulanmıştır (Arıtan, 2002, s. 329). Ebru, Anadolu'ya Türklerin eski yurdundan büyük İpek Yolu ile gelmiş, Türkistan'da Buhara'dan yola çıkmış, İran üzerinden Anadolu'ya "Ebrî" ismini alarak gelmiştir. Bununla beraber ebru ustalarından Şeyh Sadık Efendi'nin ebruyu Buhara'da iken öğrenmiş olması, ebrunun Buhara'da başladığı görüşünü destekler niteliktedir (Derman, 1977, s. 7). Bu bilgiler ışığında Türk ebrusunun ana vatanının Türkistan, geliştirildiği yerin ise Anadolu olduğu anlaşılmaktadır (Arıtan, 2002, s. 330).

Sanat tarihçileri tarafından ebrunun başladığı yerin Uzak Doğu veya Orta Asya'ya dayandığı söylene de ebru sanatının gelişiminde en çok katkısı bulunan ve ebru sanatını kendilerine mal eden Türk milletidir. Ebru bir Türk sanatıdır ve bunun en önemli kanıtı, bütün dillerdeki ebru terminolojisinin Türkçe olması ve ebrunun dünyada "Türk kâğıdı" olarak tanınmasıdır (Özçimi, 2010, s. 18).

Türk ebru sanatını Batı dünyasına tanıtmak için Mehmet Ali Kâğıtçı, İsviçre'de yayınlanan Palette dergisine yazmış olduğu makalesinde 1447 tarihli üzerinde yazı bulunan ve ilk ebru örneklerinden olan bir kâğıdı Topkapı Sarayı'nda gördüğünden bahsetmiştir (Derman, 1977, s. 7). Bir diğer eser ise 1519 tarihli İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan içinde hafif ebru zeminler üzerinde tâ'lik yazıların yer aldığı Mecmûatü'l Acâyib adlı eserdir (Özçimi, 2010, s. 19). Topkapı Sarayı'nda bulunan Arıfî'nin 1539 tarihli Gûy-i Çevgân adlı eserindeki ebrular sayfa kenarlarındadır (Arıtan, 2002, s. 330). Uğur Derman koleksiyonunda yer alan Mâlikî Deylemî'ye ait bir kıt'anın yazıldığı 1554 tarihli ebrunun hangi ebrucuya ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır (Özçimi, 2010, s. 19). 1595 tarihli Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ (Mutluluklar Bahçesi) isimli eserinin bir kopyasında bilinen en eski ebrucumuz (Babaoğlu, 2017, s. 32) Şebek Mehmet Efendi'nin üç adet ebrusu kullanılmıştır ki ebru sanatının tarihine ışık tutması açısından en önemlisi de bu eserlerdir (Yazan, 1986, s. 42).

Türk ebru sanatının en eski vesikalarından biri olan (Uyar, 1992, s. 31) XVII. yüzyıl başlarına ait 1608 tarihinde yazılmış olan Tertib-i Risâle-i Ebrî isimli eser ebruya dair bilgiler içeren küçük bir hazinedir. Bu eserin içeriğinde ebru sanatına dair bilgiler aktarıldıktan sonra ahar ve kâğıt boyamaya ilişkin usullere de yer verilmiştir (Derman, 1977, s. 26).

Şebek Mehmet Efendi'den sonra en çok bilinen ebru ustası, 1773 yılında vefat eden Ayasofya Camii hatibi olan Mehmet Efendi'dir (Gülgen, 2016, s. 158). Ayasofya Camii hatibi ve hattat Hatip Mehmet Efendi'nin ebru sanatı açısından önemi, tekne yüzeyindeki ebruya bilinçli olarak ilk müdahaleyi yapmış olmasıdır. Bu müdahale daha sonra çiçekli ebrunun gelişmesine temel oluşturmuştur (Aritan, 2002, s. 330; Mandıracı, 1994, s. 295).

XIX. yüzyılda Özbek Şeyhi Sadık Efendi ve oğlu Edhem Efendi (1829-1904) İstanbul Üsküdar Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi'ni, ebru faaliyetlerinin yoğun olduğu bir merkez haline getirmişlerdir (Mandıracı, 1994, s. 295). Bu dönemde Osmanlı tekkelerinden olan "Özbekler Tekkesi", öyle bir ebru okulu haline gelmiştir ki Necmeddin Okyay, Sami Efendi, Abdulkadir Kadri Efendi, Ahmet Süheyl Ünver gibi büyük ustalar yetiştirerek bu sanatın günümüze kadar taşınmasını sağlamıştır (Barutçugil, 2001, ss. 36-38). Edhem Efendi en önde gelen talebesi olan Necmeddin Okyay'ı (1883-1976) yetiştirerek ebru sanatına önemli katkılar sağlamıştır.

Kendinden önce çiçek denemeleri yapılmış olsa da, çiçekli ebruyu Türk ebrusuna kazandıran Necmeddin Okyay olmuştur (Taşatan, 2020, s. 27). Necmeddin Okyay, adeta renkleri dile getirip, Türk'e özgü zarafeti ve zevki ebrularında yaşatmış (Biol, 2020, s. 130), Şeyh Edhem Efendi'den öğrenip geliştirdiği ebruyu, oğulları Sacid ve Sami Okyay ile yeğeni Mustafa Düzgünman'a (1920-1990) öğreterek günümüze intikal ettirmiştir (Özçimi, 2010, s. 22).

Osmanlı Arşivi

Arşiv, tabi olunan mevzuat hükümlerine, mesleki ilke ve standartlara uygun biçimde sahip olduğu arşiv değeri taşıyan belgeleri koruma ve hizmete sunma sorumluluğunu yerine getiren türü ve görev kapsamına göre çeşitli ölçek ve türlerde oluşturulmuş bilgi-belge merkezidir (Rukancı, vd., 2023, s. 16). Arşivler ise devletin ve fertlerin haklarını ve milletlerarası münasebetleri belgeleyip koruyup bir konuyu aydınlatmaya ve tespite yararlar. Ait olduğu devrin örf ve âdetlerini, sosyal yapısını, karşılaştıkları problemleri ve bunlar arasındaki münasebetleri ortaya koyarlar. Bir başka ifadeyle, arşivlerde muhafaza edilen belgeler, ait oldukları milletlerin geçmişini yansıtan en canlı şahitlerdir (Genç vd., 2010, s. V).

Arşiv belgeleri, bünyelerinde barındırdıkları bilgi birikimleriyle geçmiş anlamamızı sağlayan, devletin ve milletin önemli hafıza merkezleridir. Gerçeği objektif bir biçimde ortaya koyan arşiv belgeleri hukukî deliller olmakla birlikte, geçmiş günümüze taşıyan zengin bir kültür hazinesi olarak; iktisadî, idarî, askerî, sosyal, kültürel vb. tüm ilmi çalışmalarında en önemli başvuru kaynaklarıdır (Özak, 2009, s. 3).

Osmanlı Devleti döneminden günümüze intikal eden ve sadece Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde, Osmanlı dönemine ait yaklaşık 120 milyon belge ile 300.000 defter serisi bulunmaktadır. Arşiv belgelerinin tanzim ediliş yöntemi ve büyük bir hassasiyetle korunmuş olmaları Osmanlı arşiv anlayışını ortaya koymaktadır. Osmanlı bürokrasinin her kademesindeki yazışmaların bir kısmının deftere kaydedilmesiyle ilgili emir ve nizamnâmelerden anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü altı yüz yılı aşkın süre içerisinde resmî belgeleri muhafazaya, bugünkü tabirle arşivciliğe çok önem vermiştir. Hazine-i Evrak ya da Mahzen-i Evrak diye tabir edilen arşivlerimiz, Osmanlı Devleti'nin köklü geleneklerinin de etkisiyle zengin bir hazinenin oluşmasını ve günümüze ulaşmasını sağlamıştır (Genç vd., 2010, s. XXVII).

Geleneksel kitap sanatlarımızdan ebrunun binlerce örneğini Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde görmek mümkündür. Ebru kâğıdının, Osmanlı resmi belgelerinde ve resmî yazışmalarda zemin olarak kullanılması, siyasî ve idarî hayatta önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir (Barutçugil, 1999, s. 25). Bilhassa Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndaki defterlerin cildinde yer alan ebrunun tekrarının yapılmasının mümkün olmaması; estetik değerinin yanı sıra arşiv defterlerini taklit etme ve silinme tehlikelerine karşı sahteciliğin önüne geçmek amacıyla tercih edilmiştir. Ebru ile yapılmış uygulamalardan bazıları sonradan ciltlenmiş, yenilenmiş bazıları ise günümüze kadar orijinal haliyle ulaşan defterlerde görülmektedir. Bu konuda kütüphane ve arşivlerde zengin örnekler mevcuttur (Barışta, 2015, s. 617). Kesin bir kayıt olmamakla birlikte ebruların büyük ölçüde raporların ve muhasebe defterlerinin cildinde yer alması bu görüşü desteklemektedir (Ovalıoğlu, 2007, s. XIII).

Maliye Nezareti

Osmanlı Devleti diğer alanlarda olduğu gibi maliye idaresi hususunda defterdarlık kurumunu benimsemiş ve bu kurum Türk ve İslâm devletlerinin devlet yapılanmalarına benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Defterdarlık XIV. yüzyılda kurulmuş ancak XV. yüzyıl ortalarında tam anlamıyla şekillenmiştir. Başlangıçta sadece bir defterdar yeterliyken devletin büyüyen gelişmesiyle birlikte malî işlerin çoğalması

defterdar sayısının arttırılmasını gerektirmiştir. Fâtih Kanunnâmesi'nde "başdefterdar" ve "defterdarlar" tabirlerinin geçmesi, ikinci defterdarlığın bu devirde kurulduğunu göstermektedir (Kütükoğlu, 1994, ss. 94-95).

Sultan II. Mahmud döneminde yeniden yapılanma çalışmalarında, maliye teşkilatı üzerinde de birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu maksatla XIX. yüzyılda askerî alanda yapılan değişiklikler neticesinde malî yapıda da değişiklikler yapılmıştır. "Yeniçeri, Acemi, Kapıkulu Süvari ve Bostancı Ocaklarının" dağıtılması sonucunda ordunun "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adında tek çatıda altında toplanması yani merkezileşmesi sonucunda malî yapı da merkezleştirilmiştir (Cezar, 1986, ss. 245- 247). Bu yüzden 1835'te Hazîne-i Âmire Defterdarlığı kaldırılarak, Darphâne Nezâreti ile Darphâne-i Âmire Defterdarlığı adıyla yeni bir nazırlık kurulmuştur. Buna karşılık, istenilen sonucun bir türlü elde edilememesi, bu defterdarlığın da Mansûre Defterdarlığı ile birleştirilerek, işlerin tek elden yürütülmesi kararının alınmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, kurulan bu teşkilata "Maliye Nezareti" adı verilmiştir (Halaçoğlu, 1991, ss. 71-72).

Osmanlı Devleti'nde 28.02.1838 tarihinden sonra devletin hazinelerinin hepsinden sorumlu olan "Mâliye Nezâreti" kurulmuş ve bu döneme kadar devletin malî yapısından sorumlu olan şimdiki Maliye Bakanlığı hükmünde olan "defterdarlık" kaldırılmıştır. Mâliye Nezâreti bu tarihten sonra malî yapının tek sorumlusu, gelir ve giderlerin tek elden yönetilmesinden sorumlu olmuştur (Nakiboğlu, 2012, s. 75). Mâliye Nezâreti'nin kurulmasının amacı çoklu hazine yapısına son vererek gelir ve giderin mümkün olduğu kadar tek hazinede toplanmasını sağlamaktır (Cezar, 1986, s. 265). Maliye Nezâreti, malî birimleri tek çatı altında toplamak amacı ile 9 farklı fonda kurulmuştur. Bu nezârete ait defter serileri:

- Mektûbî Defterleri,
- Evâmir-i Mâliye Defterleri,
- Masârifât Defterleri,
- Vâridât Muhâsebesi Defterleri,
- Temettuât Defterleri,
- Cizye Defterleri,
- Cerîde Odası Defterleri,
- Mâliye Kısmı Defterleri,
- Muvâzene (Bütçe) Defterleri (Genç vd., 2010, s. 246).

Masârifât Defterleri

Arşivin zengin koleksiyonlarından birisi olan masârifât defterleri, Osmanlı maliyesinin, devlet eliyle yapmış olduğu masrafları içeren kayıtlardır. Başbakanlık Arşiv kataloğuna, "Mâliye Masârifât Muhâsebeciliği Defterleri" adıyla kayıtlıdır. Hicri 1250-1338 yıllarını kapsar. Bunların büyük çoğunluğu idarî, askerî kadrolarda istihdam edilenlere

yapılan masrafları içerir. Ancak koleksiyon içinde, inşaat masrafı, çeşitli birimler için satın alınan levazımat, muhacirlere verilen iane, atıye, nişan vb. masraflar, tımar sahiplerine ödenenler, esham taksitleri vb. meblağları da ihtiva etmektedirler. Mâliye Nezâreti'ne ait 10 cilt masârifât kataloğunda toplam 19.481 adet defter bulunmaktadır (Genç vd., 2010, s. 247).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi kataloğunda yer alan fon kodu, arşivlerde bulunan defterlerin isimlerinin kısaltılmış şekline karşılık gelmektedir. Eser inceleme formlarında kullanılan fon kodunun açılımı ML.MSF.d... (Mâliye Nezâreti Masârifât Defterleri) olarak verilmiştir.

Tablo 1

Devlet Arşivleri Başkanlığı Mâliye Nezâreti Masârifât Defterlerinin Yıllara Göre Dağılımı (Genç vd., 2010, s. 247)

Katalog No	Fonun Kodu	Tarih		Defter Adedi	Katalog Tertibi
		Hicri	Miladi		
498	ML. MSF	1250-1256	1834-1840	2.000	Analitik Envanter
499		1256-1258	1840-1842	2.000	
500		1258-1260	1842-1844	2.000	
501		1260-1263	1844-1847	2.000	
502		1263-1268	1847-1852	2.000	
503		1268-1272	1852-1856	2.000	
504		1272-1274	1856-1858	2.000	
505		1274-1278	1858-1861	2.000	
506		1278-1282	1861-1865	2.000	
507		1250-1338	1834-1920	1.481	

Araştırmanın Amacı ve Soruları

Araştırmaya konu olan T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mâliye Nezâreti masârifât defterlerinin ciltlerinde yer alan 70 adet ebru örneğinin incelenip belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda;

- Ebruların bulundukları yer,
- Ebruların çeşitleri,
- Ebrularda görülen renkler,
- Ebruların bugünkü durumu,
- Ebruların kompozisyon özelliklerinin yorumlanması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma, tarama modelinde betimleme çalışmasıdır. Her sayfanın tek tek betimleme çalışmaları

eser inceleme formuna göre yapılmıştır. İncelenen ebrulara ait bulgular için frekans analizi yapılmış, yüzde dağılımları hesaplanarak tablolara aktarılıp yorumlanmıştır.

Evren ve Örneklem

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mâliye Nezâreti Masârifât Defterlerinde Yer Alan Ebruların İncelenmesi konusunda herhangi bir bilimsel çalışmanın yapılmamış olması konunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Araştırmanın evrenini; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mâliye Nezâreti'nde bulunan masârifât defterleri oluşturmuştur. Örneklemi ise masârifât defterlerinde yer alan 70 adet ebru örneği oluşturmaktadır.

Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın temelini oluşturabilmek için konu ile ilgili literatür taraması yapılmış kitap, ansiklopedi, makale, tez, dergi, sergi katalogları gibi çeşitli kaynaklar taranmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi elektronik bilgi sistemine kayıtlı defter bilgi formlarına erişilerek dijital veriler toplanmış ve ön araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, eserlerin cildinde yer alan 70 adet ebru örneği incelenmiştir. Her bir defterin adı, fon kodu, tarihi ve eserlerin boyutlarına ulaşılmış ve bu veriler doğrultusunda eser analizi yapılmıştır.

Ebrulara dair dijital görsellere 21 Kasım 2022 tarihinde erişilmiş; veri toplama aracı olarak hazırlanan eser inceleme formlarında her bir eser, bulunduğu yer, ebru çeşidi, görülen renkler, bugünkü durumu ve kompozisyon özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Eserlerin tahlili erişim koşulları ve araştırma sürecinin gereklilikleri doğrultusunda dijital veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Görseller üzerinden yapılan değerlendirmelerde, eserlerde görülen renkler tekneye atılış sıralarına göre ilk renkten son renge doğru verilmiş olup ebrunun yapım aşamaları detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Görülen renklerin açık ve koyu tonları tespit edilerek kompozisyon özelliklerinde belirtilmiştir. Üzerinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış etiket olan ebru örneklerinin okumaları yapıp elde edilen tüm veriler eser inceleme formlarına işlenerek eser kataloğu oluşturulmuştur. Eserlerin çözümlemeleri yapılarak görselleri ile birlikte belgelendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında konu ile ilgili literatür taranmış, alanla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Eser inceleme formları ile bir eser kataloğu oluşturulmuştur. Elde edilen veriler, ebru örneklerinin çeşit, renk ve kompozisyon özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme doğrultusunda bulgular, mevcut literatürde

yer alan çalışmalarla karşılaştırılmış; benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmış, frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak sonuçlar çizelgelere aktarılıp yorumlanmıştır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mâliye Nezâreti Masârifât Defterlerinde Yer Alan Ebru Örnekleri

Eser İnceleme Formu 1

Eser No: 1

Defter: 4518

Defterin Adı: Asâkir-i Muntazama, başıbozuk ve Arnavut askerinin maaş, mahiye, tayinât bahası ve masrafını mübeyyin defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1258.Z.29/1258.Z.29 (M.1842)

Eserin Boyutları: 16 x 45 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Neftli battal ebru

Görülen Renkler: Siyah, bordo, neftli açık kahverengi, neftli koyu kahverengi

Bugünkü Durumu: Ebrunun kenar ve köşe kısımlarında kullanımdan kaynaklı olduğu düşünülen yıpranma ve kat yerlerinde beyaz çizgiler mevcuttur. Ebrulu kâğıt yüzeyinin fiziki bakımdan iyi olduğu, onarım görmediği ve renklerin canlılığını koruduğu anlaşılmaktadır. Ebrunun ön kapağındaki kısımda defterin adının yazılı olduğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir adet etiket bulunmaktadır. Etiket üzerinde arşivde kullanılan tasnif numarası yer almaktadır.

Defter Üzerindeki Etiket: Hu- Defter-i mesârifâtı eyâlet-i sayda mea mülhâkâtı, 1258

Kompozisyon Özellikleri: Defterin cildinde bulunan petrol battal ebru örneğinde sırası ile siyah, bordo ve petrol açık kahverengi boyalar atıldıktan sonra en üste petrol içeren koyu kahverengi boya serpilmiştir. Zemin rengi olarak tercih edilen siyah boya dengeli bir şekilde serpilmiş, ikinci renk olarak tercih edilen bordo boya ise siyaha oranla düzensiz bir şekilde ve çok az miktarda atılmış olup boyalar arasında neredeyse kaybolmuştur. Üçüncü renk olarak tercih edilen petrol açık kahverengi boya, dengeli sayılabilecek biçimde ve irili ufaklı bir şekilde serpilmiştir. Son olarak tercih edilen petrol koyu kahverengi boya iri öbekler halinde ve düzensiz bir şekilde serpilmiştir. Petrol açık kahverengi boya, koyu kahverengi boyaya göre daha çok miktarda atılmış, zeminde kullanılan boyaların sıkışarak ince ve kalın damarlar halinde görülmesine neden olmuştur. Petrol koyu kahverengi boya seyrek atılıp diğer boyalarla sıkışmadığı için petrol zerrecilerine ayrılarak boya üzerinde gözenekler oluşturmuştur. Zeminde kullanılan siyah boya zemini tam kapatacak kadar atıldığı için kâğıdın rengi görülmemektedir. Ebruda görülen küçük beyaz noktalar, ebru yapılırken su üzerine düşen toz zerreciklerinden kaynaklanmıştır.

Eser İnceleme Formu 2

Eser No: 2

Defter No: 8621

Defterin Adı: Canik sancağının havi olduğu kazalarda istihdam olunan bölükbaşı, kâtib, süvâriyân ve piyâdegânın eşkâl, esâmi ve maaşlarını gösterir defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1265.Ra.19/1266.C.7 (M.1848)

Eserin Boyutları: 74 x 26 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Petrol battal ebru

Görülen Renkler: Lahor çividi, açık sarı, somon rengi,

turuncu, petrol koyu kahverengi

Bugünkü Durumu: Ebrulu defterin her iki kapağının orta kısmında kat izleri ve renklerde solma mevcuttur. Defterin kenar kısımlarında zaman içinde yıpranmalar ve yırtılmalar meydana gelmiştir. Ebrulu kâğıt yüzeyinin bazı yerlerinde mürekkep lekesine benzer siyah lekelenmeler mevcuttur. Buna rağmen ebrulu kâğıdın yüzeyinin genel anlamda iyi olduğu, renklerin canlılığını koruduğu ve onarım görmediği anlaşılmıştır. Ebrunun ön kapağındaki kısımda defterin adının yazılı olduğu bir adet Osmanlı Türkçesi ile yazılmış etiket bulunmaktadır. Defterin üzerindeki etikette herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Defter Üzerindeki Etiket: Cânib-i seniyyül cevânib müşîr-i zabtiyeye takdim buyurulmak üzere, Canik sancağı kazalarında altmış dört senesi mâh-ı kânûn-i sâni ibtidâsından itibaren terkib ve tahrir ile istihdâm olunmakta bulunan süvâri ve piyâde zabtiye neferâtının esâmi ve şöhretleriyle maaşlarının miktarı ve kemiyeti mübeyyin künye defteridir

Kompozisyon Özellikleri: Petrol battal ebrunun zeminine öncelikle lahor çividi boya atıldıktan sonra biz yardımcı ile boyalar aşağı ve yukarı çekilmek suretiyle tarama yapılmıştır. Biz yardımcı ile yapılan bu hareketler bazen zeminde kalan açıklıkları kapatmak bazen de ebruya bir hareket kazandırmak için yapılmaktadır. Lahor çividi boya zemine seyrek ve düzensiz bir şekilde atıldığı için zeminde boşluklar oluşmuş, bu yüzden biz ile hareketlendirilerek gelgit yapılmıştır. Daha sonra gelgit üzerine açık sarı, somon rengi, turuncu ve son olarak petrol koyu kahverengi boyalar serpilmiştir. Pastel iki renk boyanın kullanıldığı bu ebruda, ikinci renk olarak tercih edilen açık sarı ve üçüncü boya olarak kullanılan somon rengi ton olarak birbirine yakın olduğu, eşit miktarda ve dengeli bir şekilde serpilmediği için boyalar arasından seçilememektedir. Dördüncü olarak tercih edilen turuncu boyanın öd oranı diğer boyalara oranla az olduğu için yüzeye ufak damlalar halinde düşerek, bu ebruda en az kullanılan renk olmuştur. Beşinci renk olarak petrol oranı az olan kahverengi boya az miktarda ve irili ufaklı bir şekilde atılmasına rağmen dengeli dağılım göstermektedir. Sıcak ve soğuk renklerin bir arada görüldüğü bu ebruda, kâğıdın beyaz rengi boyalar arasından ince ve kalın damarlar halinde görülmektedir. Bazı yerlerde belirgin şekilde büyük hava kabarcığının oluşması, ebru kâğıda alınırken tekne ile kâğıt arasında hava kalmasından kaynaklanmıştır. Ebruya başlarken tekne temizlenmediği için bir önceki ebrudan kalan açık mavi renk, boyalar arasından ince damarlar halinde görülmektedir. Ebruda görülen küçük beyaz noktalar, ebru yapılırken su üzerine düşen toz parçacıklarından kaynaklanmıştır.

Eser İnceleme Formu 3

Eser No: 3

Defter No: 4560

Defterin Adı: Tırhala Livası Asâkir-i Zabtiye zabitân ve neferâtının maaş, mahiye ve tayinât behâlarını mübeyyin defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1259.M.13/1259.C.5 (M.1843)

Eserin Boyutları: 15 x 40 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Neftli battal ebru

Görülen Renkler: Oksit kırmızı, siyah, neftli gri

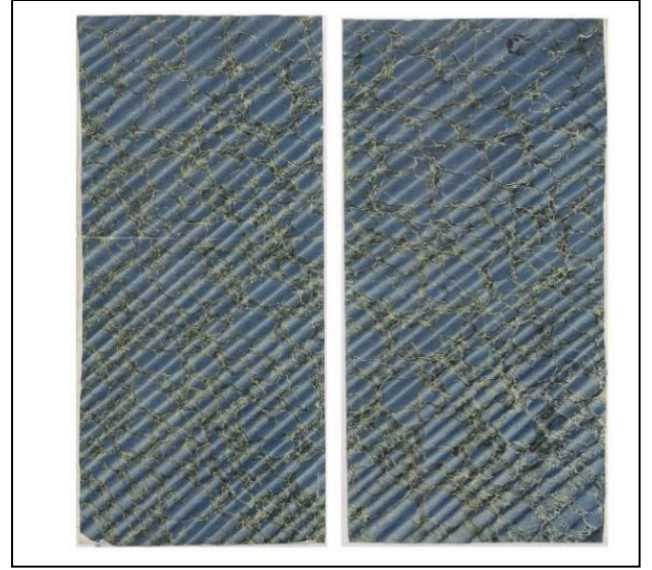
Bugünkü Durumu: Ebrulu kâğıt yüzeyinde kullanımdan kaynaklı olduğu düşünülen çizgi şeklinde beyaz izlerin dışında defterin genel olarak sağlam olduğu görülmektedir. Renklerin canlılığını koruduğu ve onarım görmediği anlaşılmıştır. Ebrunun ön kapağındaki kısımda Osmanlı Türkçesi ile yazılmış; şemse şeklinde kesilmiş kâğıt üzerine, defterin adının yazılı olduğu bir adet etiket bulunmaktadır.

Defter Üzerindeki Etiket: Livâ-i Tırhala maaşı asâkir-i zabtiye ve maliye der mâh-ı Şubat, sene 1258

Kompozisyon Özellikleri: Neftli battal ebru oluşturulmak istenilen zemine sırası ile oksit kırmızı ve siyah boyalar atıldıktan sonra, neft içeren gri boya ile serpmeye yapılmıştır. Zeminde ilk olarak tercih edilen oksit kırmızı boya az miktarda ve dengesiz bir biçimde atılmış, ikinci renk olarak tercih edilen siyah renk boya ise belli yerlerde toplanarak düzensiz bir şekilde atılmıştır. Üçüncü renk olarak tercih edilen neftli gri boya, büyüklü küçüklü bir şekilde ve çok miktarda serpilmiştir. Neftli gri renk boyanın yoğun bir biçimde üst üste serpilmesinden ve ilk atılan oksit kırmızı renk boyanın zemini tam kapatacak şekilde atılmamasından

dolayı kâğıdın beyaz rengi, boya aralıklarından ince damarlar halinde görülmektedir. Neft içeren gri renk boya damlacıkları kâğıt yüzeyinde gözenekler oluşturarak su damlası görüntüsü meydana getirmiştir. Ebrunun büyük bir kısmını gri renk boyanın oluşturduğu bu ebruda, sıcak renkten başlanarak soğuk renklere doğru geçiş yapılmıştır. Neftli boyanın homojen bir şekilde karıştırılmaması ya da kullanılan neftin bozulmuş olması, gri boyanın yüzeyde tam açılmamasına ve etrafında açık tonda hâre oluşmasına neden olmuştur.

Eser İnceleme Formu 4

Eser No: 4

Defter No: 14394

Defterin Adı: Edirne kazasının umûr-ı tehaffuziyye ve tahsîliyesinde müstahdem asâkir-i zabtiye zabitân ve neferâtının mart ayı maaşları ile isimlerini mübeyyin defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1275.Ş.8/1276.Ra.5 (M.1858)

Eserin Boyutları: 19,1 x 50,2 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Dalgalı ebru

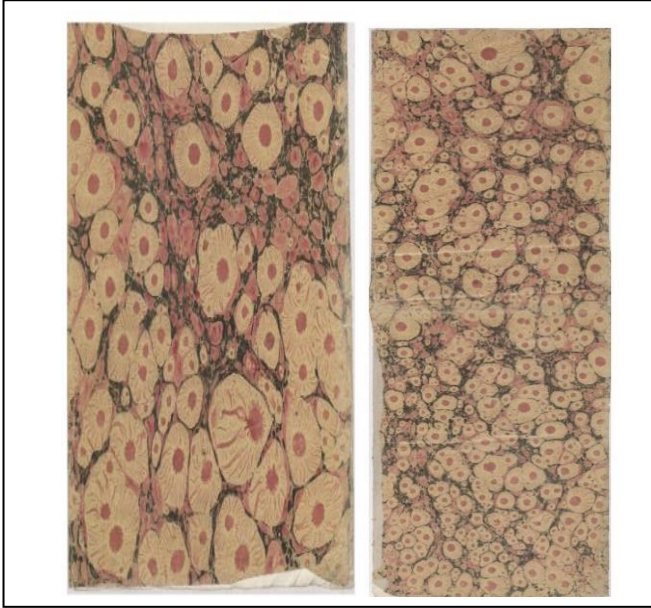
Görülen Renkler: Oksit sarı, lahor çividi, çivit mavi

Bugünkü Durumu: Ebrulu defterin kenar ve köşe kısımlarında kullanımdan kaynaklı olduğu düşünülen yıpranmalar mevcuttur. Defter üzerinde, yazıldığı dönemdeki mürekkep izi olduğu tahmin edilen, siyah bir lekelenme görülmektedir. Buna rağmen defterin genel durumunun iyi olduğu, onarım görmediği ve renklerin canlılığını koruduğu anlaşılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Dalgalı ebru için oluşturulan zemine sırası ile oksit sarı, lahor çividi ve çivit mavi renk

boyalar atılmıştır. Öncelikle tercih edilen oksit sarı renk boya neredeyse zemini tam kapatacak kadar atılmış olup ikinci renk olarak tercih edilen lahor çividi boya ise oksit sarıya oranla daha çok miktarda atılmıştır. Üçüncü renk olarak tercih edilen çivit mavi renk boya iri öbekler halinde ve dengeli sayılabilecek şekilde atılmıştır. Çivit mavinin çok miktarda serpilmesi sebebiyle oksit sarı ve lahor çividi renk boyalar sıkışarak ince ve kalın damarlar oluşturmuştur. Sıcak ve soğuk renklerin tercih edildiği bu ebruda, kâğıdın beyaz rengi ince damarlar halinde boya aralıklarından görülmektedir. Ebru kâğıdının yelpaze biçiminde katlanarak belirli bir ritimde teknedeki suya yatırılmasıyla dalga görüntüsü elde edilmiştir. Kâğıdın zikzak biçimde katlanmış olması, dalgaların birbiriyle eşit bir görünüme sahip olmasını sağlamıştır. Su oranının az olmasından kaynaklandığı düşünülen lahor çividi boyanın akması, tüm boyalar üzerinde siyah lekelenmeler oluşmasına neden olmuştur.

Eser İnceleme Formu 5

Eser No: 5

Defter No: 4559

Defterin Adı: Kastamonu'da istihdam olunan süvâri, piyâdegân ve derbentçiyânın maaşlarını, isim ve eşkâllerini gösterir defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1259.M.13/1260.Za.24 (M.1843)

Eserin Boyutları: 18,2 x 49 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Kaplan gözü ebru

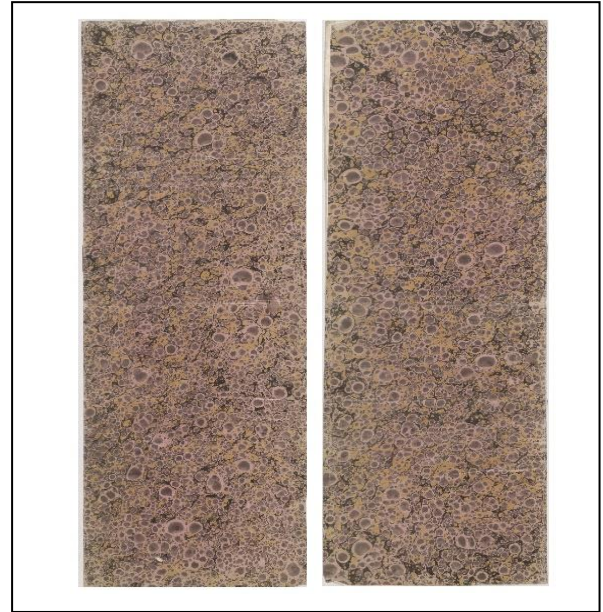
Görülen Renkler: Siyah, gül kurusu

Bugünkü Durumu: Ebrulu kâğıt yüzeyinde kullanımdan

kaynaklı olduğu düşünülen yıpranma, yırtılma ve kat izleri mevcuttur. Buna rağmen, ebrunun genel olarak durumu iyi olup renkler canlılığını korumuş, onarım görmemiştir.

Kompozisyon Özellikleri: Kaplan gözü ebruya sırası ile siyah ve gül kurusu renk boyalar atılarak battal ebru yapılmıştır. Bu boyaların üzerine; içine granül şap, potasyum karbonat, sodyum karbonat eklenen gül kurusu renk boya iri öbekler halinde ve çok miktarda serpilmiştir. Boyanın tekne yüzeyine düştüğü yerlerde merkezden dışarı doğru çizgiler meydana gelmiştir. Boya içerisinde kullanılan maddeler gül kurusu renk boyaya farklı bir boyut kazandırarak güneşe benzeyen şekiller ortaya çıkmıştır. İlk atılan siyah renk boyanın az miktarda atılmasından ve gül kurusu renk boyanın irili ufaklı ve dengesiz bir biçimde serpilerek yüzeyde boşluklar oluşturmasından dolayı, kâğıdın krem rengi, boya aralıklarından ince damarlar halinde görülmektedir. Bu ebru, kullanılacak boyalara belirli miktarlarda çeşitli kimyasal maddeler ilave edilerek biz ya da fırça yardımıyla, boyanın merkezden dışarı doğru çizgi biçiminde açılmasıyla oluşan kaplan gözü ebru çeşididir. Bu ebruda kullanılan boyalar fırça ile serpilerek uygulanmış olup günümüzde ise kaplan gözü ebru boyalarının genellikle biz yardımıyla yüzeye eşit aralıklarla ve bazen belirli sayıda damlatılarak uygulandığı görülmektedir.

Eser İnceleme Formu 6

Eser No: 6

Defter No: 850

Defterin Adı: Sinob Kalesi'nde mevcut Redif Asâkir-i Mansûre topçu zabîtan ve neferâtının bir aylık mâhiyye miktarını gösterir defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1255.C.29/1255.Z.29 (M.1839)

Eserin Boyutları: 16,5 x 50 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

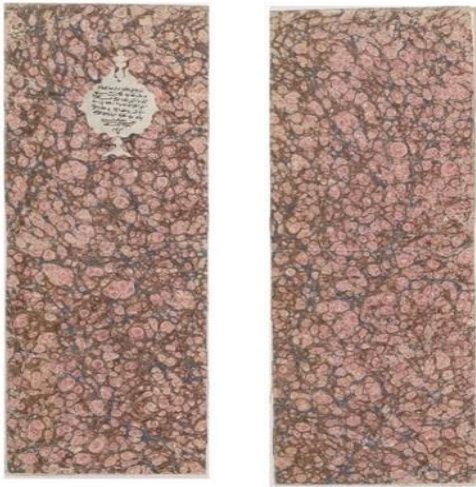
Ebru Çeşidi: Neftli battal ebru

Görülen Renkler: Siyah, oksit sarı, neftli mürdüm rengi

Bugünkü Durumu: Ebrulu defterde kullanımdan kaynaklı olduğu düşünülen yıpranma, lekelenme ve kat izleri görülmüştür. Buna rağmen genel durumunun iyi olduğu, renklerin canlılığını koruduğu ve onarım gördüğü tespit edilmiştir.

Kompozisyon Özellikleri: Neftli battal ebrunun zemini için sırası ile siyah ve oksit sarı renk boyalar atıldıktan sonra en üste neft içeren mürdüm renk boya ile serpme yapılmıştır. Siyah boya kâğıdın rengi görülmeyecek kadar yoğun bir şekilde atılmış olup zemini tamamen kapatmıştır. Daha sonra tercih edilen oksit sarı renk boyanın ise belli yerlerde daha çok toplandığı ve dengeli bir biçimde atılmadığı görülmüştür. Son olarak atılan neftli mürdüm rengi boya ile irili ufaklı bir şekilde ve dengeli sayılabilecek biçimde çokça serpme yapılmıştır. Ebru fırçasının iyice sıkılmasıyla boyanın küçük damlalar halinde yüzeye düşmesi sağlanmış; oksit sarı ve mürdüm rengi boyanın yoğun bir şekilde serpilmesi, zemine uygulanan siyah renk boyayı sıkıştırarak ince ve kalın damarlı bir görüntü meydana getirmiştir. Sıcak ve soğuk renklerin bir arada kullanıldığı bu ebruda, neft içeren boyanın homojen bir şekilde karıştırılmaması ya da kullanılan neftin bozulmuş olması, mürdüm renginin etrafında açık tonda hâre oluşturmuştur. Kâğıdın krem rengi, neftin yüzeyde oluşturduğu boşluklardan gözlemlenmektedir.

Eser İnceleme Formu 7

Eser No: 7

Defter No: 8620

Defterin Adı: Niş eyaletinin, Sofya sancağına tabi Sofya, Radomir, Breznik, İzladı ve sair kazalarda istihdam olunan memur ve askerlerin maaşlarını ve muhtelif mesârifâtı

Education and Technology in Information Science

mübeyyin defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1265.Ra.18/1265.Za.14 (M.1848)

Eserin Boyutları: 18,5 x 51 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Neftli battal ebru

Görülen Renkler: Çivit mavi, neftli koyu kahverengi, neftli pembe

Bugünkü Durumu: Ebrulu defter üzerinde kullanımdan kaynaklı olduğu düşünülen kat izleri, kenar kısımlarda yıpranma söz konusudur. Renkler bir miktar canlılığını yitirmiş olup onarım görmemiştir. Ebrunun ön kapağındaki kısımda defterin adının yazılı olduğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir adet etiket bulunmaktadır.

Defter Üzerindeki Etiket: Niş eyaleti dahilinde kâin Sofya muhassalâtı ad olunan kazalarda bermuceb irâde-i seniyye tertip ve istihdâm olunan zabtiye-i askeriyenin iş bu altmış beş sene-i mâh-ı Mart'ın ibtidâsından gayetine kadar bir mâhlık icab eden maaş ve mahiyelerin yoklama usulüne tatbiken ifâ ve itâ olunacağını mübeyyin ber müfredât defterinin nüsha-i evvelidir

Kompozisyon Özellikleri: Eserin cildinde yer alan bu ebruya sırası ile çivit mavi, neftli koyu kahverengi ve neftli pembe renk boyalar üst üste serpilerek neftli battal ebru oluşturulmuştur. Zeminde ilk olarak tercih edilen çivit mavi renk boya kenar kısımlara az miktarda atılmış olup buna karşın dengeli sayılabilecek biçimde serpilmiştir. İkinci renk olarak tercih edilen neftli koyu kahverengi boya ise iri öbekler halinde, çok miktarda ve dengeli bir biçimde atılmıştır. Üçüncü ve son olarak serpileneftli pembe renk boya ise irili ufaklı ve seyrek bir şekilde serpilmiştir. Neftli koyu kahverengi boya çivit mavi renk boyayı sıkıştırarak ince damarlı bir görüntü oluşturmuştur. Sıcak ve soğuk renklerin bir arada kullanıldığı bu ebruda kâğıdın rengi boya aralıklarından ve neftin oluşturduğu boşluklardan ince damarlar halinde görülmektedir. Serpileneftli pembe renk boya, su damlası şeklinde bir görüntü oluşturarak ebruda derinlik etkisi oluşturmuştur.

Eser İnceleme Formu 8

Eser No: 8

Defter No: 8620

Defterin Adı: Niş eyaletinin, Sofya sancağına tabi Sofya, Radomir, Breznik, İzadi ve sair kazalarda istihdâm olunan memur ve askerlerin maaşlarını ve muhtelif mesârifâtı mübeyyin defter

Defterin Bulunduğu Yer: Devlet Arşivleri Başkanlığı

Fon Kodu: ML.MSF.d...

Defter Tarihi: H.1265.Ra.18/1265.Za.14 (M.1848)

Eserin Boyutları: 18,5 x 51 cm

Eserin İncelenme Tarihi: 23.03.2024

Ebrunun Bulunduğu Yer: Eserin cildinde

Ebru Çeşidi: Neftli battal ebru

Görülen Renkler: Koyu pembe, turuncu, çivit mavi, neftli siyah

Bugünkü Durumu: Ebrulu defterin kenar, köşe ve orta kısımlarında kullanımdan kaynaklı olduğu düşünülen kat izleri ve yıpranmalar mevcuttur. Buna karşın defterin fiziki durumunun iyi olduğu ve renklerin canlılığını koruduğu ve onarım görmediği tespit edilmiştir. Ebrunun ön kapağındaki kısımda defterin adının yazılı olduğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir adet etiket bulunmaktadır.

Defter Üzerindeki Etiket: Niş eyaleti dahilinde kâin Sofya muhassalâtı kazalarının iş bu iki yüz altmış beş senesi mâh-ı Mart'ı ibtidâsından gayetine değin bir mâh zarfında vuku bulan mesârifâtın miktarını mübeyyin nüsha-i evvel müfredât defteridir

Kompozisyon Özellikleri: Neftli battal ebru zeminine sırası ile koyu pembe, turuncu ve çivit mavi renk boyalar atıldıktan sonra bu boyaların en üstüne neft içeren siyah renk boya serpilmiştir. Zemin rengi olarak tercih edilen koyu pembe renk boyadan zemini tam kapatacak biçimde serpilmiştir. Daha sonra kullanılan turuncu renk boya az miktarda ve seyrek bir biçimde atılmış, boyalar arasında neredeyse kaybolmuştur. Çivit mavi boya turuncuya

nazaran çok miktarda ve dengeli bir biçimde atılmış, son olarak neftli siyah renk boya ise genellikle iri öbekler şeklinde ve düzensiz bir biçimde serpilmiştir. Neftli siyah boya zeminde kullanılan boyaları sıkıştırarak ince ve kalın damarlı bir görüntü oluşmasına neden olmuştur. Sıcak ve soğuk renklerin bir arada kullanıldığı bu ebruda, neftli siyah boyanın serpilmesiyle neft kabarcıkları yüzeyde delikler oluşturarak su damlası görüntüsü meydana getirmiştir. Ebru yapımı sırasında yüzeye düşen toz parçacıkları, kâğıt yüzeyinde dairesel noktaların oluşmasına yol açmıştır. Toz parçacıkları ve neftin oluşturduğu boşluklar sayesinde kâğıdın beyaz rengi görünür hale gelmiştir. Ebrunun alt kısmında yer alan bir boşluk ise, ebru kâğıda aktarılırken tekne ile kâğıt arasında oluşan hava boşluğundan kaynaklanmıştır.

Bulgular

Bu araştırma kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel analizi yapılarak üç başlık altında incelenmiş, çizelgelere aktarılıp yorumlanmıştır.

Tablo 2

Araştırmada İncelenen Masârifât Defterlerindeki Ebruların Yıllara Göre Dağılımı

Sıra No	Defter Tarihi	f	%
1	1839	3	4,2
2	1840	1	1,4
3	1841	8	11,4
4	1842	13	18,5
5	1843	6	8,5
6	1844	3	4,2
7	1845	9	12,8
8	1847	1	1,4
9	1848	8	11,4
10	1850	7	10
11	1853	4	5,7
12	1858	6	8,5
13	Bilinmiyor	1	1,4
Toplam		70	100

Tablo 2'de araştırmada incelenen masârifât defterlerinde bulunan ebruların yıllara göre yüzdelik dağılımları verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde; masârifât defterlerinde sırasıyla en yüksek değer %18,5 ile 13 defter 1842 yılına, %12,8 ile 9 defter 1845 yılına, %11,4 ile 8 defter 1841 yılına, %11,4 ile 8 adet defter 1848 yılına, %10 ile 7 defter 1850 yılına, %8,5 ile 6 defter 1843 yılına, %8,5 ile 6 defter 1858 yılına, %5,7 ile 4 defter 1853 yılına, %4,2 ile 3 defter 1839 yılına, %4,2 ile 3 defter 1844 yılına, en düşük değer %1,4 ile 1 defter 1840 yılına, %1,4 ile 1 defter 1847 yılına tarihlendirilmiştir. %1,4 ile 1 adet defterin tarih bilgisine ulaşılamamıştır.

Sonuç olarak; 1 adet tarihi bilinmeyen defter bulunmaktadır. İncelenen masârifât defterlerinin en yüksek değer %18,5 ile 1842 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. En düşük değer %1,4 ile 1 defterin 1840 yılına, 1 defterin ise 1847 yılına ait olduğu anlaşılmıştır. Tablodaki veriler, araştırmada incelenen masârifât defterlerinin tamamının XIX. yüzyılın ortalarına tarihlendiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen masârifât defterlerindeki ebru örneklerinin tamamının XIX. yüzyıla tarihlenmiş olması, bu dönemde ebru sanatının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Diğer yüzyıllarda da çok sayıda ebru örneği bulunmakla birlikte, XIX. yüzyılda masarifat defterlerinde ebru kullanımının belirgin bir özellik taşıdığı söylenebilir.

Tablo 3

Araştırmada İncelenen Masârifât Defterlerindeki Ebru Çeşitlerinin Dağılımı

Sıra No	Ebru Çeşidi	f	%
1	Neftli Battal Ebru	64	91,4
2	Dalgali Ebru	3	4,2
3	Gelgit Ebru	1	1,4
4	Şal Ebru	1	1,4
5	Kaplan Gözü Ebru	1	1,4
Toplam		70	100

Tablo 3'te incelenen defterlerde uygulanan ebru çeşidi ve bu çeşitlerin yüzdeler dağılımı verilmiştir. Tablo 3 değerlendirildiğinde; masârifât defterlerinde toplam 70 adet ebru örneği içerisinde en yüksek değer %91,4 ile 64 adet neftli battal ebru olarak belirlenmiş; bunu %4,2 ile 3 adet dalgali ebru, %1,4 ile 1 adet gelgit ebru, %1,4 ile 1 adet şal ebru ve %1,4 ile 1 adet kaplan gözü ebru çeşidi izlemiştir.

Bu çalışmada incelenen masârifât defterlerinde neftli battal ebru, dalgali ebru, gelgit ebru, şal ebru ve kaplan gözü ebru çeşitleri uygulanmıştır. Tabloya göre en fazla kullanılan ebru çeşidi %91,4 ile neftli battal ebru olup bunu sırasıyla dalgali ebru takip etmiştir. En az uygulanan ebru çeşitleri ise %1,4 ile gelgit, şal ve kaplan gözü ebrularıdır.

Araştırmada incelenen masârifât defterlerindeki ebru örneklerinin büyük bir kısmının neftli battal ebru olması, bu tekniğin masârifât defterlerinde en fazla tercih edilen ebru çeşidi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, geleneksel yaklaşım kendini özellikle renklerin doygunluğu ve neftli battal ebru tekniğiyle göstermektedir.

Diğer araştırmalarda da neftli battal ebru dışında farklı ebru tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, ebru sanatının çeşitli dönemlerinde farklı tekniklerin kullanıldığını ancak neftli battal ebrunun daha fazla tercih

edildiğini göstermektedir.

Tablo 4

Araştırmada İncelenen Masârifât Defterlerindeki Renklerin Dağılımı

Sıra No	Renkler	f	%
1	Siyah	26	12,7
2	Koyu kahverengi	22	10,7
3	Çivit mavi	22	10,7
4	Oksit sarı	19	9,3
5	Lahor çividi	17	8,3
6	Gri	17	8,3
7	Kahverengi	11	5,3
8	Pembe	11	5,3
9	Oksit Kırmızı	10	4,9
10	Koyu Pembe	6	2,9
11	Bordo	5	2,4
12	Nefti mavi	5	2,4
13	Açık kahverengi	4	1,9
14	Petrol yeşili	4	1,9
15	Gül kurusu	4	1,9
16	Somon	3	1,4
17	Açık mavi	3	1,4
18	Turuncu	2	,9
19	Mürdüm	2	,9
20	Yağ yeşili	2	,9
21	Açık sarı	1	,4
22	Koyu gri	1	,4
23	Fuşya	1	,4
24	Açık eflatun	1	,4
25	Mor	1	,4
26	Limon sarısı	1	,4
27	Mavi	1	,4
28	Nefti yeşil	1	,4
29	Hâkî yeşili	1	,4
Toplam		204	100

Tablo 4'te incelenen defterlerde görülen renklerle bu renklerin yüzdeler dağılımları verilmiştir. Tablo 4 değerlendirildiğinde; masârifât defterlerindeki 70 adet ebruda, 204 yerde 29 adet farklı boyanın kullanıldığı görülmüştür. Tespit edilen 29 renk sırasıyla; %12,7 ile 26 yerde siyah, %10,7 ile 22 yerde koyu kahverengi, %10,7 ile 22 yerde çivit mavi, %9,3 ile 19 yerde oksit sarı, %8,3 ile 17 yerde lahor çividi, %8,3 ile 17 yerde gri, %5,3 ile 11 yerde kahverengi, %5,3 ile 11 yerde pembe, %4,9 ile 10 yerde oksit kırmızı, %2,9 ile 6 yerde koyu pembe, %2,4 ile 5 yerde bordo, %2,4 ile 5 yerde nefti mavi, %1,9 ile 4 yerde açık kahverengi, %1,9 ile 4 yerde petrol yeşili, %1,9 ile 4 yerde gül kurusu, %1,4 ile 3 yerde somon, %1,4 ile 3 yerde açık mavi, %0,9 ile 2 yerde turuncu, %0,9 ile 2 yerde mürdüm, %0,9 ile 2 yerde yağ yeşili, %0,4 ile 1 yerde açık sarı, %0,4 ile 1 yerde koyu gri, %0,4 ile 1 yerde fuşya, %0,4 ile 1 yerde açık

eflatun, %0,4 ile 1 yerde mor, %0,4 ile 1 yerde limon sarısı, %0,4 ile 1 yerde mavi, %0,4 ile 1 yerde nefti yeşil, %0,4 ile 1 yerde hâkî yeşili boyalar kullanılmıştır.

Tabloya göre ebru örneklerinde en yüksek değer olarak %12,7 ile siyah boyanın kullanıldığı görülmüştür. Bu rengi sırasıyla koyu kahverengi ve çivit mavi boyalar takip etmiştir. Ebrularda tespit edilen renkler arasında en düşük değer ise %0,4 ile açık sarı, koyu gri, fuşya, açık eflatun, limon sarısı, mor, mavi, nefti yeşil ve hâkî yeşili boyalara ait olmuştur.

Araştırmada incelenen ebru örneklerinde koyu tonların hâkim olduğu görülmüştür. XIX. yüzyıl estetik anlayışına uygun olarak koyu renklerin tercih edildiği söylenebilir. Koyu renklerin tercih edilerek üzerine atılan diğer renklerin daha belirgin hale getirilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Ayrıca, zeminde koyu renklerin kullanımı, ebruda derinlik etkisini artırmak amacıyla da tercih edilmiş olabilir. Renk tercihleri, sanatsal anlayış ve kültürel değerlerle ilişkili olup ebru sanatının geleneksel çizgisini koruyarak dönemin estetik anlayışını yansıttığını göstermektedir.

Araştırmada incelenen masârifât defterlerindeki ebruların tümü ciltte yer almış olup yan kâğıdında rastlanmamıştır. Bu bağlamda ebruların bulunduğu yere ilişkin çizelge verilmemiştir.

Tartışma

Bu araştırma, belirlenen yöntem ve kapsam ile belli sınırlar içerisinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan Mâliye Nezâreti masârifât defterlerinde bulunan, 1839-1858 yılları arasına tarihlenen 70 adet ebru örneği ile sınırlıdır. Araştırma, eser inceleme formundan sağlanan bilgiler, kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ve Devlet Arşivleri Başkanlığı sistemine kayıtlı dijital veriler aracılığıyla sağlanmıştır. Masârifât defterlerinde yer alan ebru örnekleri, bulundukları yer, ebru çeşidi, görülen renkler, bugünkü durumu ve kompozisyon özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. İncelenen ebru örnekleri, dönemin sanat anlayışını ve kullanılan tekniklerin çeşitliliğini yansıttığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada incelenen kaplan gözü ebru ile Coşkun'un (2021, s. 27) çalışmasında yer alan kaplan gözü ebrunun, farklı yüzyıllara ait olmalarına rağmen benzer özellikler taşıması dikkat çekicidir. Bu durum, nadir kullanılan kaplan gözü ebru tekniğinin XVI. yüzyıldan itibaren bilindiğini ve XIX. yüzyıla kadar bu geleneğin devamı niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Gündüz'ün (2023, ss. 68-69) çalışmasında yer alan ebrulu defter XVIII. yüzyıla, bu araştırmadaki eser ise XIX. yüzyıla tarihlenmektedir. Her iki eser de neftli battal ebru örneği olup benzer özellikler taşımaktadır. Renk kullanımı açısından farklılıklar bulunsun da ebrularda yüzeye düşen

boya damlacıklarının boyutları büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Masârifât defterlerindeki ebru örneklerinin büyük bir kısmının neftli battal ebru olması, bu tekniğin resmi evrakta tercih edilen bir ebru çeşidi olduğunu düşündürmektedir. Defterlerin sınıflanması amacıyla tek çeşit ebruların tercih edildiği de söylenebilir. Neftli battal ebru en çok kullanılan ebru çeşidi olarak öne çıkarken, diğer ebru örneklerinin sayısı daha sınırlıdır.

Sönmez'in (2023, ss.115-116) çalışmasında yer alan neftli battal ebru örneği ile araştırmada incelenen ebruların krem rengi kâğıtlara alınması benzerlik taşımaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre ebru örneklerinde koyu tonların hâkim olduğu görülmektedir. XIX. yüzyıl estetik anlayışına uygun olarak koyu renklerin tercih edildiği söylenebilir. Koyu renklerin tercih edilmesinin klasik ebru sanatında kullanılan boyaların özellikleriyle ve üzerine uygulanan diğer renklerin daha belirgin hâle getirilmesi amacıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca zeminde koyu renklerin kullanımı, ebruda derinliği artırmak amacıyla da tercih edilmiş olabilir.

İncelenen örneklerde ağırlıklı olarak lahor çividi, mavi ve tonlarının tercih edildiği görülmektedir. Özellikle lahor çividi boya kullanımının XIX. yüzyılın sanat anlayışına uygun bir özellik taşıdığı ve dönemin öne çıkan renklerinden biri olduğu söylenebilir. Coşkun'un (2021, ss. 250-251) çalışmasında yer alan ebru örneğinde lahor çividi renk boya kullanılmıştır. Bu araştırmada incelenen ebruda da neftli lahor çividi tercih edilmesi, benzer sonuçları yansıtmaktadır.

Araştırmada incelenen ebru örneklerinde, kullanılan boyaların homojen bir şekilde dağılımı dikkat çekerken, günümüz ebrularına oranla öd miktarının daha az olduğu ve yüzeyde geniş bir etki oluşturmadığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen yetmiş adet ebru örneğinde dikkat çeken unsurlardan biri, ebrularda görülen renk sayısının çeşitlilik göstermesidir. Ayrıca ebru örneklerinde açık-koyu ve sıcak-soğuk renklerle oluşturulan kontrast dengesi, bu tekniğin yüzyıllar boyu kullanıldığını göstermektedir.

Günümüzde dalgalı ebrular ağırlıklı olarak tek renk ya da iki renkle yapılmaktadır. Bu doğrultuda günümüz dalgalı ebrularına kıyasla araştırmada incelenen ebruların ait olduğu dönemde dalgalı ebrular yapılırken daha fazla boya atıldığı söylenebilir.

Araştırmada incelenen kaplan gözü ebru örneklerinde boyalar fırça ile serpilerek uygulanmış olup günümüzde ise kaplan gözü ebru boyalarının genellikle biz yardımıyla yüzeye eşit aralıklarla ve bazen belirli sayıda damlatılarak uygulandığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalar, neftli battal ebru dışında farklı ebru tekniklerinin de kullanıldığını göstermektedir. Bu durum,

ebru sanatının çeşitli dönemlerinde farklı tekniklerin yer aldığını, ancak neftli battal ebrunun daha fazla tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, geleneksel yaklaşım kendini özellikle renklerin doygunluğu ve neftli battal ebru tekniğiyle göstermektedir.

Bununla birlikte, farklı ebru tekniklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve özellikle neftli ebrunun XIX. yüzyıldaki kullanım biçimlerinin araştırılması, dönemin malzeme ve sanat anlayışı hakkında daha kapsamlı bulgular elde edilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca farklı arşivlerde yer alan Osmanlı belgeleri üzerinden yapılacak detaylı taramalar, ebru sanatının tarihi süreç içindeki kullanım alanlarına ilişkin yeni veriler ortaya koyabilir.

Sonuç

Geleneksel sanatlarımızdan olan ve çok çeşitli dalları bulunan Türk süsleme sanatlarının büyük bir bölümünü kitap sanatları oluşturmaktadır. Kitap sanatları içinde yer alan ebru sanatı, kültürümüzün görsel vesikaları olması nedeniyle tarihimiz açısından önemli bir yer tutmaktadır. Yüzyıllar boyunca tarihe ışık tutan ve bizlere ilham veren sanat eserlerinin tanıtılması, literatüre kazandırılması ve arşivlerde kapalı olan bu fonların bilimsel olarak incelenmesi Türk kültürü adına önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında XIX. yüzyıla tarihlenen masârifât defterlerinde yer alan ebru örneklerinin, defter ciltlerinin tamamının alt ve üst kaplarında yer aldığı görülmektedir. Elde edilen verilere göre, ebruya en fazla on üç adet ile 1842 yılındaki defterlerde rastlanmıştır. En az olarak bir defter 1840 yılına, bir defter ise 1847 yılına ait olup bir adet defterin tarih bilgisine ulaşılamamıştır.

Bu bağlamda, araştırmada incelenen masârifât defterlerindeki ebru örneklerinin tamamının XIX. yüzyılın ortalarına tarihlenmiş olması, bu dönemde ebru sanatının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Diğer yüzyıllarda da çok sayıda ebru örneği bulunmakla birlikte, XIX. yüzyıl masârifât defterlerinde ebru kullanımının belirgin bir özellik taşıdığı söylenebilir.

Maliye Nezareti masârifât defterleri arşiv kataloğunda yer alan defterlerin tarihleri hicri olarak verilmiştir. Hicri tarihleri miladi tarihlere çevirmek için Türk Tarih Kurumunun tarih çevirme kılavuzu kullanılmıştır.

Masârifât defterlerindeki yetmiş adet ebru örneğinin tamamına yakınının neftli battal ebru olması defterlerin sınıflanması amacıyla tek çeşit ebruların tercih edildiğini göstermektedir. Değerlendirilen ebru örnekleri sonucunda altmış dört adet neftli battal ebru, üç adet dalgalı ebru, bir adet gelgit ebru, bir adet şal ebru ve bir adet kaplan gözü ebru uygulanmıştır. Dolayısıyla neftli battal ebru haricinde toplamda altı adet farklı ebru çeşidi tespit edilmiştir. Neftin kullanımında dikkat çeken unsur; hem boyaların en üstüne

serpme olarak hem de zemin boyalarından biri olarak iri öbekler halinde kullanılmış olmasıdır.

Ebru örneklerinde kullanılan kâğıtlar beyaz ve krem rengi olup kâğıt rengi boyalar arasındaki boşluklardan anlaşılmaktadır.

Araştırmada incelenen yetmiş adet ebruda, iki yüz dört yerde yirmi dokuz adet farklı boyanın kullanıldığı görülmüştür. Tespit edilen bu boyalar sırasıyla; siyah, koyu kahverengi, çivit mavi, oksit sarı, lahor çividi, gri, kahverengi, pembe, oksit kırmızı, koyu pembe, bordo, nefti mavi, açık kahverengi, petrol yeşili, gül kurusu, somon, açık mavi, turuncu, mürdüm, yağ yeşili, açık sarı, koyu gri, fuşya, açık eflatun, mor, limon sarısı, mavi, nefti yeşil ve hâkî yeşilidir.

İncelenen ebrulardaki kullanılan boyalar değerlendirildiğinde yirmi altı yerde en çok siyah boyanın kullanıldığı görülmüştür. Bu rengi sırasıyla koyu kahverengi ve çivit mavi boyalar izlemiştir. Ebrularda en az görülen renkler ise açık sarı, koyu gri, fuşya, açık eflatun, mor, limon sarısı, mavi, nefti yeşil ve hâkî yeşili olmuştur.

Ebru örneklerinde ağırlıklı olarak lahor çividi, mavi ve tonlarının tercih edildiği görülmektedir. Eserlerde görülen renkler tekneye atılış sıralarına göre ilk renkten son renge doğru verilmiş olup açık ve koyu tonlu boyalar tespit edilmiştir. Buna göre mavinin beş, yeşilin dört, kahverenginin üç, sarının üç, grinin iki ve pembenin iki tonunun kullanıldığı görülmüştür.

Tüm boyaların neft içerdiği ebrular dokuz adet olup, tek renk boya kullanılarak yapılan ebrular ise iki adettir. Üzerinde etiket bulunan on altı adet ebru örneği olup etiket kullanılmayarak doğrudan Osmanlı Türkçesi ile defterin adının yazılı olduğu bir adet ebru örneği bulunmaktadır.

Yapılan araştırmalar, XIX. yüzyıl ebru örneklerinde tercih edilen boyaların yalnızca koyu tonlarla sınırlı kalmadığını; dönemin estetik anlayışına uygun olarak farklı renklerin de tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Renk tercihleri, sanatsal anlayış ve kültürel değerlerle ilişkili olup ebru sanatının geleneksel çizgisini koruyarak dönemin estetik anlayışını yansıttığını göstermektedir.

Bu döneme ait defterlerin büyük bir bölümünde ebrunun yer alması, Osmanlı Devleti'nin sanata ve estetik anlayışa verdiği değerin önemini yansıtmaktadır. Arşivlerimizin güzel sanatlar açısından çok önemli değerler barındırdığını önemle vurgulamalıyız. Bu alanda şimdiye kadar yeterince çalışma yapılmadığını belirterek arşivlerimizin sanatsal yönünü de ortaya koymalıyız.

Öneriler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Mâliye Nezâreti Masârifât defterlerinde yer alan ebru örneklerinin incelenmesi yapılarak ilgililere ve bu

konuda yapılacak araştırmalara yol göstermesi amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. Yapılacak bilimsel araştırmalara katkı sağlamak amacıyla arşiv, müze, kütüphane ve koleksiyonlarda yer alan eserlerin erişim kaynaklarına ulaşımın kolaylaştırılması, dijital verilerin güncellenerek artırılması ve yüksek çözünürlükte olması sağlanmalıdır.

2. Geleneksel Türk sanatlarına dair yabancı kaynaklar sayıca fazladır; buna karşın yerli sanatçı, akademisyen ve sanat tarihçiler tarafından yapılacak yayınların artırılması ebru sanatının gelişimi ve devamlılığı açısından önem arz etmektedir.

3. Arşivlerde yer alan ebru örneklerinin tespit edilip renk ve kompozisyon özellikleri açısından belgelenmesi, bu konuda araştırma yapacak sanatçılara ve gelecek nesillere sanatsal çalışmalarda kaynak teşkil edecektir.

4. Arşiv, müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda restorasyona ihtiyaç duyulan eserlerin uzman kişilerce gerekli işlemlere tabi tutulması gereklidir.

5. Geleneksel Türk sanatları alanında yapılmış ve yapılacak olan nitelikli çalışmalarla bu sanatları uygulayıp yaşatmaya çalışan sanatçılar desteklenerek teşvik edilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir-Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Tasarım-Narin Alikılıç; Denetleme-Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Kaynaklar-Nari Alikılıç; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-Narin Alikılıç; Analiz ve/veya Yorum-Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Literatür Taraması-Narin Alikılıç; Yazıyı Yazan-Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Eleştirel İnceleme-Dünder Alikılıç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Design-Narin Alikılıç; Supervision- Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Resources-Nari Alikılıç; Data Collection and/or Processing-Narin Alikılıç; Analysis and/or Interpretation- Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Literature Search-Narin Alikılıç; Writing Manuscript- Narin Alikılıç, Dünder Alikılıç; Critical Review- Dünder Alikılıç.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Alikılıç, D. (2003). *İmparatorluk seramonisi*. Tarih Düşünce Kitapları.
- Aritan, A. S. (1999). Türk ebru sanatı ve bugünkü durumu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 441-469. <https://hdl.handle.net/20.500.12395/47292>
- Aritan, A. S. (2002). *Türk ebru sanatı*. Türkler Ansiklopedisi,

(12), 328-340.

Arseven, C. E. (1973). *Türk sanatı*. Cem Yayınevi.

Aslanapa, O. (1989). *Türk sanatı*. Remzi Kitabevi.

Babaoğlu, T. A. (2017). *Türk ebrûsu nakş-ı ber âb*. Bilnet Matbaacılık.

Barışta, H. Ö. (2015). *Türk el sanatları* (Cilt 2). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Barutçugil, H. (1999). *Renklerin sonsuzluğu*. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

Barutçugil, H. (2001). *Suyun rüyası ebru yaşayan gelenek*. Ebristan Yayınları.

Bektaşoğlu, M. (2009). *Anadolu'da Türk İslam sanatı*. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Biröl, İ. A. (2020). Ebru ve geçmişte yaşananlar. *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 1(2), 130-139. <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/1156912>

Biröl, İ. A. (2010). *Klasik devir Türk tezyînî sanatlarında desen tasarımı: Çizim tekniği ve çeşitleri*. Kubbealtı Neşriyat.

Biröl, İ. A. (2009). Hat ve tezhip sanatı. In A. R. Özcan (Ed.), *Türk tezhip sanatında desen* (ss. 489-503). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Can, A. (2022). *Türk ebru sanatında çiçekli ebrular ve günümüzdeki uygulamaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.

Cezar, Y. (1986). *Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi*. Alan Yayıncılık.

Coşkun, M. (2021). *Kastamonu yazma eser kütüphanesinde korunan 16. yüzyıla ait el yazması eserlerin ebrularının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi.

Çam, N. (1997). *İslâm'da sanat, sanatta İslâm*. Akçağ Yayınları.

Dağlı, Ş. Z. (2016). İslam ve ebru sanatında soyutlama düşüncesi kapsamındaki çalışmaların modern resim sanatıyla plastik bağlamda ilintisi. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(1), 74-99. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/357556>

Dere, Ö. F. (2011). *Devlet-i Aliyye'den günümüze ebru sanatı*. İnkılâb Basım Yayım.

Derman, F. Ç. (2009). Hat ve tezhip sanatı. In A. R. Özcan (Ed.), *Osmanlı'da klasik dönem, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), Türk tezhip sanatının muhteşem çağı: 16. yüzyıl* (ss. 343-359). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Derman, M. U. (1977). *Türk sanatında ebru*. Akbank

- Yayınları.
- Genç, Y. İ., Küçük, M., Gündoğdu, R., Satar, S., Karaca, İ., Yıldırım, H. O., & Yılmaz, N. (Haz.) (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi rehberi*. Başbakanlık Basımevi.
- Gülgen, H. (2016). *Ana hatlarıyla Türk İslam sanatları tarihi*. Emin Yayınları.
- Gündüz, K. (2023). *18. yüzyıl Osmanlı yazma eserlerinde ebru* (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XIV. - XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1994). *Defterdar*. Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (Cilt 9, ss. 94-96). Türk Diyanet Vakfı
- Mandıracı, S. (1994). Ebru sanatının günümüzdeki konumu nedir? Geleceği nasıl daha iyi olabilir? *Kamu ve özel kuruluşlarda orta öğretimde, üniversitelerde el sanatlarına yaklaşım ve sorunları sempozyumu bildirileri* (ss. 295-299). Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Nakiboğlu, A. (2012). 19. yüzyılda Osmanlı maliyesinde değişim, bürokratik düzenlemeler ve maliye nezaretinin kurulması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 74-94. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/185033>
- Ovaloğlu, İ. (2007). *Arşivin rengi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özak, F. N. (2009). Önsöz. In Yıldırım, M., Kadioğlu, S., Dalkıran, A., Mercan, F. (Haz.) *Osmanlıdan günümüze tapu arşiv* (p 3). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı.
- Özen, M. E. (1998). *Türk cilt sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özçimi, M. S. (2012). Gelenekli ebru sanatımız. Bursa'da *Zaman Dergisi*, (3), 98-104. bursadazaman_3.pdf
- Özçimi, M. S. (2010). Geleneksel Türk kitap sanatları bugünün ustaları. In M. T. Doğan (Ed.), *Gelenekli ebru sanatımız* (pp. 17-31). Kültür Sanat Basımevi.
- Özkeçeci, İ. (2006). *Doğu ışığı VII.-XIII. yüzyıllarda İslâm sanatı*. Graphis Matbaa.
- Özkeçeci, İ., & Özkeçeci, Ş. B. (2010). Sanatın birleştirici gücü. *El Sanatları Dergisi (İsmek)*, (9), 80-86.
- Rukancı, F., Anameriç, H., & Başar, A. (2023). *Arşiv terimleri*. Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Serin, Y. (2008). Geleneksel Türk ebru sanatında kronolojik gelişim süreci ile ilgili bir değerlendirme. *Selçuk*
- Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, (26), 97-105.
- Sönmez, Z. (2023). *İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi'ndeki ebrulu ciltler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Şemseddin Sami. (2011). *Kâmûs-ı Türkî*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Tanarslan, T. (1994). Bilimsel açıdan ebru. *Bilim Teknik Dergisi*, (316), 58. <https://e-dergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=oDfzIHAE3HvAEQBZMGgWk67?dergiKodu=4&cilt=27&sayi=316&sayfa=54&yaziid=7373>
- Taşatan, U. (2020). Hezârfen Necmeddin Okyay. *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, (2), 25-37. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1147202>
- Toktaş, P., & Akbaş, A. S. (2021). *Ebru sanatkârlığı*. Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi (Cilt 1, ss. 351-359). T.C. Ticaret Bakanlığı.
- Türk Tarih Kurumu. (2024, 1 Aralık). *Tarih çevirme kılavuzu*. <https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>
- Uyar, Y. (1992). Günümüzde ebru ve ustaları. *Türkiyemiz Dergisi*, (68), 26-41.
- Üçer, M., & Üçer, K. (2020). Somut olmayan kültürel miras ögesi olarak tezhib sanatı. *Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, (1), 22-31. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1031385>
- Yazan, İ. (1986). Ebru sanatı. *Antika Dergisi*, (14), 40-50.

Ek 1

Eser İnceleme Formu

Eser No:
 Defter No:
 Defterin Adı:
 Defterin Bulunduğu Yer:
 Fon Kodu:
 Defter Tarihi:
 Eserin Boyutları:
 Eserin İncelenme Tarihi:
 Ebrunun Bulunduğu Yer:
 Ebru Çeşidi:
 Görülen Renkler:
 Bugünkü Durumu:
 Defter Üzerindeki Etiket:
 Kompozisyon Özellikleri: